

АНОТАЦІЯ

Лубінець Д.В. Лобізм у політичній системі: закордонний досвід для України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Маріупольський державний університет, Маріуполь, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню лобізму як елемента політичної системи, в якій він виступає як політичний інститут та процес. Робота містить аналіз закордонного досвіду становлення та функціонування лобізму в країнах Північної Америки та Європейського Союзу, досліджує його особливості в Україні та на цій основі пропонує науково-практичні рекомендації щодо його інституціоналізації.

У вступі дисертації встановлено актуальність теми дослідження, визначено мету та задачі, наукову новизну та практичне значення результатів, представлено інформацію про їх апробацію. Наукова новизна дисертаційного дослідження обумовлена комплексом поставлених дослідницьких завдань. Робота спрямована на обґрунтування можливості використання закордонного досвіду функціонування інституту лобізму в політичній системі України та виявлення особливостей процесу законотворчості щодо його імплементації. У процесі дослідження отримано результати, що свідчать про особистий внесок автора в дослідження проблеми і характеризують новизну роботи:

вперше:

на основі комплексного аналізу досвіду становлення та розвитку закордонного лобізму в рамках нових концептів його дослідження визначено ступінь можливості його імплементації в реаліях українського політичного життя, сформульовано рекомендації, реалізація яких дозволить більш

ефективно використати цей досвід у процесі інституціоналізації лобізму в Україні;

удосконалено:

теоретичні засади дослідження лобізму, запропоновано авторську систему його типологізації;

результати аналізу закордонного досвіду становлення та функціонування лобізму шляхом визначення сучасних провідних моделей його регламентації (американської та континентальної), їх відмінностей, виявлення процесу трансформації цих моделей, що має яскраво виражену тенденцію їх зближення при домінуванні характеристик американської моделі;

методику визначення специфіки українського лобізму шляхом визначення кореляційних зв'язків між його конкретними проявами та відомими в закордонній практиці моделями, типами і формами лобі-діяльності;

отримало подальший розвиток:

понятійно-категоріальний апарат дослідження лобізму на основі аналізу новітніх концептуальних підходів до цього явища, визначення понять, що мають дискусійний характер;

дослідження наднаціонального рівня функціонування лобізму на прикладі Європейського Союзу, його правових засад та особливостей лобістської практики;

визначення перспективних шляхів розвитку вітчизняного лобізму у напрямку набуття ним прозорих і демократичних форм через обґрунтування доцільності застосування закордонного досвіду.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх подальшого використання з навчальною, науковою та прикладною метою. Дисертаційне дослідження створює базу для подальшого аналізу лобізму, проблем інституціоналізації лобізму, процесу його трансформації як

політичного інституту, його ролі як інструмента зниження корупційних ризиків тощо.

Фактичний матеріал та отримані результати можуть бути використані в процесі викладання навчальних дисциплін соціально-політичного спрямування, зокрема для студентів спеціальностей «Політологія», «Міжнародні відносини, суспільні комунікації, регіональні студії», «Міжнародний бізнес», «Правознавство» тощо.

Основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть бути враховані в процесі становлення лобізму в Україні, розробки правових засад його регламентації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні аспекти аналізу лобізму» розглянуто основні категорії дослідження, визначено стан наукової розробки теми, охарактеризовано основні джерела дослідження роботи, аргументовано використання необхідної методології.

У підрозділі 1.1. «Категоріально-понятійні засади дослідження лобізму» систематизовано концептуальні підходи до визначення лобізму, запропоновано їх класифікацію; встановлено понятійний апарат, пов'язаний із дослідженням цього феномену; визначено основні структурні елементи лобізму, серед яких суб'єкт (лобіст, група інтересів, група тиску), об'єкт, предмет, методи та технологія лобіювання, розглянуто основні моделі взаємодії суб'єкта та об'єкта (плюралістична та корпоративна); проаналізовано підходи до типології лобізму; виокремлено його функції та надано співвідношення понять «лобізм» та «корупція», представлено аналіз його оцінок, що сьогодні існують в науковому просторі. На основі цього встановлено, що проблема лобізму є однією із найбільш складних у сучасній політичній науці, що обумовлено неоднозначністю власне самого феномену, нарівні з економічним, юридичним, соціологічним, політологічним, психологічним підходами, які міцно утвердилися при аналізі лобізму, сьогодні все більше дослідників прагне до його осмислення в контексті

теорій та підходів, що розробляються в рамках комунікативних технологій та комунікативного менеджменту.

У підрозділі 1.2. «Ступінь наукової розробки, джерела та методи дослідження» на основі вивчення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, присвяченої лобізму, було систематизовано основні теоретичні концепції, проаналізовано джерелознавчу та методологічну бази дослідження лобізму.

У другому розділі «Особливості функціонування лобізму в державах Заходу» досліджено генезис політико-правових засад регулювання лобізму закордоном, зокрема в державах зі сталими демократичними традиціями, серед яких США, Канада, окремі країни Європи, проаналізовано його становлення та функціонування і на наднаціональному рівні в рамках Європейського Союзу.

У підрозділі 2.1. «Політико-правові засади лобістської діяльності в країнах Північної Америки» визначено відмінні риси двох провідних моделей регулювання лобізму: американської (англосаксонської) та континентальної (європейської), при цьому відзначено, що, незважаючи на фундаментальні відмінності, існує тенденція до зближення між ними: у деяких країнах з європейським типом регулювання вводяться системи реєстрації лобістів, збільшення значущості транснаціональних компаній, зорієнтованих здебільшого на плюралістичний підхід до побудови політико-економічних відносин, змушує замислюватися над встановленням у традиційно корпоративістських країнах повноцінного лобістського законодавства американського зразка, у свою чергу, не виключаються і сценарії посилення ролі корпоративістських механізмів у країнах з американською моделлю правового регулювання лобізму.

Для встановлення основних тенденцій функціонування лобізму за американською моделлю правового регулювання проведено комплексний аналіз лобістської діяльності в США та Канаді, які є першими країнами, що визначили лобізм на законодавчому рівні, встановлено основні риси лобізму

в цих державах, його обсяги, структурні характеристики, основні сфери представництва інтересів, провідні методи та технології здійснення впливу на посадовців.

Підрозділ 2.2. «Лобіювання в Європейському Союзі: наднаціональний рівень та національні моделі правового регулювання» присвячений дослідженню основних передумов та особливостей становлення лобізму в рамках Європейського Союзу, де розробка правових засад для лобіювання стала першою спробою врегулювати цю діяльність на наднаціональному рівні, виокремлено правові засади для лобіювання в ЄС, досліджено лобістську практику, на підставі правового регламентування лобізму представлено класифікацію країн-членів ЄС, проаналізовано його засади в окремих державах (у Великобританії, Франції, Німеччині, Австрії, Ірландії, Польщі, Литві, Словенії, Угорщині), зазначено, що несвоєчасне технічне перенесення запозиченої американської моделі регулювання не усуне корупційні прояви.

На основі аналізу американського та європейського досвіду функціонування лобізму визначено, що класичне віднесення моделей регулювання лобіювання в Європі до континентальної не є актуальним на сучасному етапі, усе більше країн останнім часом надають перевагу більш жорстким вимогам до лобістів, характерним для американської моделі, що пояснюється суспільним запитом щодо підвищення транспарентності процесу ухвалення управлінських рішень.

У третьому розділі «Становлення лобізму як політичного інституту в Україні» досліджено процес інституціоналізації лобізму як елемента політичної системи в Україні, для цього простежено динаміку розвитку законодавчих ініціатив з регулювання лобізму з виокремленням їх основних етапів, досліджено особливості українського лобізму шляхом визначення кореляційних зв'язків між його конкретними проявами та моделями, типами і формами лобі-діяльності.

У підрозділі 3.1. «Динаміка розвитку законодавчих ініціатив з унормування лобізму в Україні» обґрунтовано, що ухвалення закону про лобістську діяльність в Україні є нагальною політичною і суспільною потребою. Встановлено загальні моменти в розглянутих проектах закону щодо регулювання лобізму (прагнення вивести ринок лобістських послуг з тіні з реєстрацією суб'єктів лобізму, звітністю та оподаткуванням, зменшити корупційну складову лобістської діяльності, обмеження кола об'єктів лобіювання Верховною Радою, відсутність регулювання лобіювання на локальному рівні).

Проведений аналіз законодавчих ініціатив у поєднанні з дослідженням закордонним досвідом дозволив запропонувати рекомендації щодо можливого впровадження у законотворчий процес: відмова від жорсткого прив'язування офіційного лобізму до єдиної можливої підприємницької діяльності; правове визначення лобізму як діяльності, яка здійснюється з метою впливу на об'єкт лобіювання методами, не забороненими законодавством; впровадження певних стимулів для виходу лобізму з «сірої зони» (автоматична акредитація зареєстрованих лобістів при органах влади, оприлюднення реєстру лобістів тощо); обов'язкова реєстрація лобістів; підвищення прозорості лобістської діяльності (оприлюднення інформації щодо надання лобістських послуг, їх замовників, предмету, методів здійснення впливу); обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування (їх посадових осіб) на постійній основі розглядати матеріали, представлені лобістами (експертні висновки, аналітичні довідки, пропозиції тощо); запрошувати лобістів на засідання комітетів та комісій; законодавче визначення лобістів (фізичних та юридичних осіб) як платників податків; паралельне впровадження антикорупційного законодавства.

У підрозділі 3.2. «Типологія українського лобізму» визначено, що український лобізм як явище суспільно-політичного життя доволі складно піддається чіткій типологізації. Відсутність правового регулювання і відсутність у значної кількості випадків проміжної посередницької ланки

зумовлюють наближення українського лобізму до континентальної (європейської) моделі, превалювання внутрішнього (вмонтованого) лобізму над зовнішнім, широка розповсюдженість «тіньових» схем лобіювання, відсутність фіксації (реєстрації) лобістів, наявність корупційної складової у лобі-діяльності дозволяє багатьом дослідникам визначати лобізм в Україні як «нецивілізований», зумовлений олігархічною системою влади та великого бізнесу. Водночас, не можна ігнорувати існування в Україні відкритого, публічного лобіювання, яке більш розповсюджене у випадках зовнішнього лобізму, де суб'єктами виступають або GR-компанії, або галузеві асоціації, або структури громадянського суспільства.

Дослідження закордонного досвіду становлення, регулювання та тенденцій функціонування лобізму, а також вивчення сучасних умов та особливостей лобіювання в Україні, дозволили виділити наступні рекомендовані кроки в процесі становлення українського лобізму: 1) проведення просвітницької діяльності, спрямованої на роз'яснення сутності цього поняття, його значення в процесі протидії корупції та підвищення прозорості політичного процесу із залученням неурядових організацій різного спрямування; 2) ухвалення закону за прикладом американської моделі вбачається необхідною умовою його інституціоналізації; доцільним є внесення до українського законодавства таких елементів американської моделі, як реєстрація та звітність лобістів, що забезпечує більш жорсткий та прозорий контроль за лобістськими контактами, дозволяє попередити відхід від правових норм; 3) посилення громадського контролю за лобіюванням може дозволити запозичення із континентальної моделі інструментів контролю за посадовими особами, зокрема створення кодексів поведінки посадовців та лобістів; 4) виходу українського лобіювання «з тіні» сприятиме робота з потенційними лобістами, розширення сектору з надання професійних лобістських послуг, виокремлення якого вже спостерігається в Україні; проведення тренінгів та семінарів з новітніх провідних методів лобіювання із залученням

досвідчених лекторів, підготовка кваліфікованих GR-спеціалістів у закладах вищої освіти в довгостроковій перспективі сприятиме підвищенню його прозорості; 5) інституціоналізація лобіювання, підвищення ефективності саме прозорих його методів вимагає також паралельного впровадження та реалізації комплексного антикорупційного законодавства.

Ключові слова: лобізм, лобіювання, групи інтересів, government relations, політична система, англосаксонська та континентальна моделі регулювання лобізму, реєстр лобістів, кодекс поведінки лобістів, Північна Америка, Європейський Союз.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці,

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Лубінець Д. В. Англосаксонська та континентальна моделі регулювання лобізму: порівняльний аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія.* 2018. Вип. 21. С. 190–196.
2. Лубінець Д. В. Теоретичні підходи до поняття лобіювання та його типології. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія.* 2018. Вип. 22–23. С. 226–235.
3. Лубінець Д. В. Проблема лобізму в українській історіографії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. Вип. 26. С. 150–164.
4. Лубінець Д. В. До питання про типологію українського лобізму. *Політикус.* 2019. Вип. 4. С. 34–40.
5. Лубінець Д. В., Трофименко А. В. Основні тенденції становлення та функціонування лобіювання в США. *Історико-політичні проблеми сучасного світу* : зб. наук. ст. 2019. Вип. 39. С. 156–163.
6. Lubinets D., Trofymenko A. Lobbying in the European Union: Supranational Level of Legal Regulation and Functioning. *Evropský politický a právní diskurz. No. 1 (February).* 2020. P. 45–52.

Наукові праці,

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Лубінець Д. В. Типологія лобізму в сучасній політичній літературі. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу*: зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 25 трав. 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 171–175.
8. Лубінець Д. В. Суб'єктна детермінація лобістської діяльності в Європейському Союзі. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 7 груд. 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 5–7.
9. Лубінець Д. В. К вопросу о законодательном урегулировании лоббизма в Украине // «Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației», conferință științifică internațională. Кагул (Республика Молдова), 2018. С. 56–60.
10. Лубінець Д. В. Лобіювання в демократичному суспільстві (на прикладі Великобританії). *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу*: зб. матеріалів IX всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 24 трав. 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 106–110.
11. Лубінець Д. В. Французька модель регулювання лобістської діяльності. *Україна у світовому історичному просторі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 26 квіт. 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 113–116.
12. Лубінець Д. В. Правове регулювання лобістської діяльності в Європейському Союзі. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 трав. 2019 р. С. 135–138.